आदर्श प्रश्नपत्र/ Model Que. Paper : I/23-24/ संस्कृत /
वेदविभूषण प्रथम-वर्ष / Vedavibhushan First Year/
कक्षा 11वीं / उत्तर मध्यमा - I / Class 11th / Uttar Madhyama - I
वर्ष / Year 2023-24
विषयः- संस्कृतम्

समयः- 3 होराः पूर्णाङ्काः- 100

सामान्यनिर्देशाः-

1. कृपया सम्यक्तया परीक्षणं कुर्वन्तु यत् अस्मिन् प्रश्नपत्रे 15 पृष्ठानि तथा च 14 प्रमुखाः प्रश्नाः सन्ति।
2. अस्य प्रश्नपत्रस्य पठनाय 15 निमेषः निर्धारिताः सन्ति। अस्मिन् अवधौ केवलं प्रश्नपत्रं पठनीयं किमपि उत्तरं न लेखनीयम्।
3. अस्मिन् प्रश्नपत्रे चत्वारः खण्डाः सन्ति-

क.	खण्डः	अपठितावबोधनम्	20 अङ्काः
ख.	खण्डः	रचनात्मककार्यम्	15 अङ्काः
ग.	खण्डः	अनुप्रयुक्तव्याकरणम्	25 अङ्काः
घ.	खण्डः	पठितावबोधनम्	40 अङ्काः

4. सर्वेषां प्रश्नानामुत्तराणि संस्कृतेन लेखनीयानि।
5. प्रश्नानां निर्देशाः ध्यानेन अवश्यं पठनीयाः।

क खण्डः
(अपठितावबोधनम्- 20 अङ्काः)

1. **अधोलिखितम् अपठितगद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखत-** 2 × 5 = 10

मन्त्राणां समूहस्संहिता इत्युच्यते । संहिताशब्दस्य पारिभाषिकोऽर्थः "परः संन्निकर्षः संहिता" (अष्टाध्यायी) इति । वर्णानामतिशयितस्सन्निधिस्संहितासंज्ञः स्यादिति अस्य सूत्रस्यार्थः । वस्तुतो वेदरक्षणार्थमष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः । यथा —

जटा माला शिखा रेखा ध्वजो दण्डो रथो घनः ।
अष्टौ विकृतयः प्रोक्ताः क्रमपूर्वा महर्षिभिः ॥

एतान् विकृतिपाठान् अतिरिच्य त्रयोऽपरेऽपि पाठा विद्यन्ते ते प्रकृतिपाठाः उच्यते। यथा - 1) संहितापाठः 2) पदपाठ: 3) क्रमपाठश्चेति । एतेषु पाठेषु प्रायष्डेव मुख्या आसन् । यथा - संहितापाठ:, पदपाठः, क्रमपाठः, जटापाठः, शिखापाठः, घनपाठश्चेति । यत्र मन्त्राणां पदानि विभज्य

पठ्यन्ते, सः पादपाठः; यत्र साक्षात् पदच्छेदं विना मन्त्रोच्चारणं क्रियते, सः संहितापाठ इति कथ्यते । एवमत्र संहिता नाम मूलमन्त्र इति वक्तुं शक्यते । सम्पूर्णे वैदिकवाङ्मये चतस्रः संहिताः भवन्ति । तत्र ऋग्वेदस्य विषयः "शस्त्रम्" । शस्त्रं नाम "अप्रगीतमन्त्रसाध्या स्तुतिः" इति । "इज्या" (यज्ञकर्म) यजुषो विषयः । "स्तुतिः" सामवेदस्य विषयः । "प्रायश्चित्तं" चाथर्ववेदस्य विषयः । केषुचिद् ब्राह्मणग्रन्थेषु ऋग्वेदो "भूलोकः", यजुर्वेदः "अन्तरिक्षम्", सामवेदश्च "द्युलोक" इति कथ्यते । ऋग्वेदस्य सृष्टिः अग्नेः, यजुर्वेदस्य वायोः, सामवेदस्य सूर्याच्च सञ्जातेति केचन अभिप्रयन्ति । यजुर्वेदाधारेण ऋग्वेदो वाक्तत्त्वस्य, यजुर्वेदो मनस्तत्त्वस्य, सामवेदः प्राणतत्त्वस्य च सङ्ग्राहको ग्रन्थो भवति ।

अ. अस्य अनुच्छेदस्य कृते सार्थकं शीर्षकं लिखत।

आ. मन्त्राणां समूहः किमुच्यते ?

इ. वेदरक्षणार्थं काः काः विकृतयः पठिताः ?

ई. किं नाम पदपाठः ?

उ. ऋग्वेदस्य विषयः कः ?

----

2. अधोलिखितम् अपठितगद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानामुत्तराणि पूर्णवाक्येन लिखत- 2 × 5 = 10

तुलसी केन वा न जायेत ? भारते प्रतिगृहं सा भवेत् एव । प्रतिदिनं सा पूज्यते एव । केषुचित् विशिष्टेषु प्रसङ्गेषु तस्याः विशेषपूजा अपि भवति । बहूनां रोगाणां परिसरमालिन्यस्य च निवारणेऽपि सा उपकरोति इति वदन्ति वैज्ञानिकाः । तस्याः एतत् वैशिष्ट्यम् एव एषु दिनेषु ताजभवनस्य संरक्षकाणाम् अवधानम् अपि आकृष्टवत् अस्ति । परिसरमालिन्यकारणतः ताजभवनस्य सौन्दर्यं यत् विनश्यत् अस्ति तस्य निवारणाय तद्भवनसंरक्षकैः चिन्तितं यत् तुलस्याः साहाय्यं स्वीकरणीयम् इति । अतः इदानीं ताजभवनपरिसरे सहस्रशः तुलसीसस्यानि आरोप्यमाणानि सन्ति । तुलसी आधिक्येन आम्लजनकम् उत्पाद्य हानिकराणाम् अनिलानां प्रभावं न्यूनीकरोति इति तु प्रमाणसिद्धं सत्यम् ।

अ. भारते प्रतिगृहं का भवेत् ?

आ. तुलसी आधिक्येन किम् उत्पादयति ?

इ. केन कारणेन ताजभवनस्य सौन्दर्यं विनश्यत् अस्ति ?

ई. तुलसी किमर्थम् उपकरोति इति वदन्ति वैज्ञानिकाः ?

उ. कस्य विशेषपूजा भवति ?

ख खण्डः

(रचनात्मककार्यम्- 15 अङ्काः)

3. वेदानां महत्वम् इति विषयमवलम्ब्य दशवाक्यपरिमितं निबन्धं लिखत। 05

----

4. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत। 05

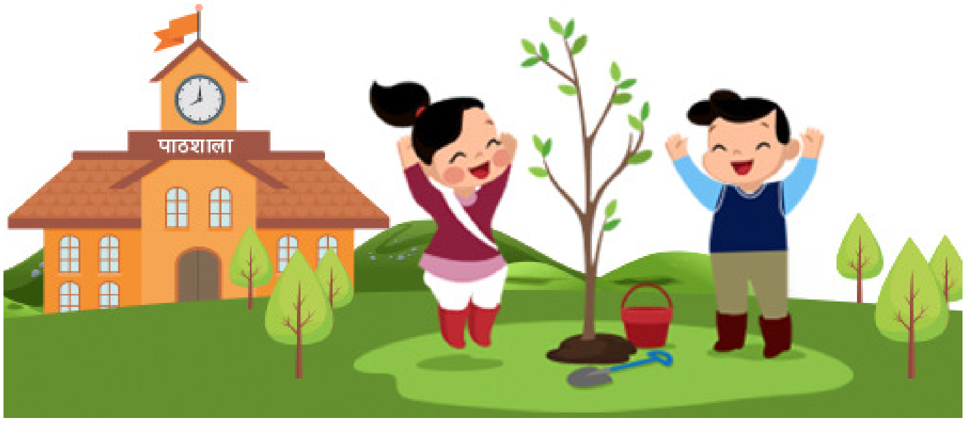

----

5. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत। $1 \times 5 = 05$

अ. मैं गणित तथा विज्ञान पढ़ता हुँ। I teach Mathematics and Science.

आ. माता पुत्र को उपदेश देती है। Mother preaches Son.

इ. विद्या विनम्रता प्रदान करती है। Learning teacher humility.

ई. जननी और जन्मभूमि स्वर्ग से महान है। Mother and Motherland are greater them heaven.

उ. बालक को मोदक प्रिय है। Child lives sweet bolls.

ग खण्डः

(अनुप्रयुक्तव्याकरणम्- 25 अङ्काः)

6. **अधोलिखितपदानां विग्रहवाक्यपूर्वकं समासं निर्दिशत-** 1 × 5 = 05

		विग्रहः	समासनाम
अ.	राजदर्शनम्	....	....
आ.	तपोधनम्	....	....
इ.	वत्सराजः	....	....
ई.	प्रतिदिनम्	....	....
उ.	निर्गुणम्	....	....

7. **अधोलिखितपदानां लिङ्ग-विभक्ति-वचनानि लिखत-** 1 × 5 = 05

		लिङ्गम्	विभक्तिः	वचनम्
अ.	मातुः	....	....	....
आ.	मयि	....	....	....
इ.	चन्द्रमसौ	....	....	....

ई. नेत्रैः ....

उ. भृत्याम् ....

8. **अधोलिखितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ विभजत -** 1 × 5 = 05

		प्रकृतिः	प्रत्ययः
अ.	उक्त्वा	....	....
आ.	दत्तम्	....	....
इ.	नेनीयते	....	....
ई.	अर्चनीया	....	....
उ.	वक्तुम्	....	....

9. **अधोलिखितानां शब्दानां सन्धिनिर्देशपूर्वकं सन्धिविच्छेदं कुरुत -** 1 × 5 = 05

		सन्धिविच्छेदः	सन्धिसूत्रम्
अ.	शिवास्ते	..............+.............	....
आ.	कुलस्याधयः	..............+.............	....
इ.	ततोऽसौ	..............+.............	....
ई.	वंशोच्छेदः	..............+.............	....
उ.	वित्तं च	..............+.............	....

10. **रेखाङ्कितपदान्याधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुत -** 1 × 5 = 05

अ. मनः जाग्रतः <u>दूरङ्गमम</u>ुदैति ।

आ. मनसः ऋते न किञ्चन <u>कर्म</u> क्रियते ।

इ. मनसि प्रज्ञानां सर्वं <u>ज्ञानम्</u> ओतम् ।

ई. नाटकेषु रम्यं <u>शाकुन्तलम्</u> ।

उ. शकुन्तला <u>कण्वस्य</u> पालितपुत्री आसीत् ।

घ खण्डः

(पठितावबोधनम्- 40 अङ्काः)

11. **अधो दत्तान् मन्त्रान् पठित्वा प्रश्नानां समाधानानि लिखन्तु -** 1 × 5 = 05

हिरण्यगर्भः समवर्तताग्रे भूतस्य जातः पतिरेक आसीत्।
स दाधार पृथिवीं द्यामुतेमां कस्मै देवाय हविषा विधेम॥ १ ॥
य आत्मदा बलदा यस्य विश्व उपासते प्रशिषं यस्य देवाः।
यस्य छायामृतं यस्य मृत्युः कस्मै देवाय हविषा विधेम॥ २ ॥
यः प्राणतो निमिषतो महित्वैक इद्राजा जगतो बभूव।
य ईशे अस्य द्विपदश्चतुष्पदः कस्मै देवाय हविषा विधेम॥ ३ ॥
यस्येमे हिमवन्तो महित्वा यस्य समुद्रं रसया सहाहुः।
यस्येमाः प्रदिशो यस्य बाहू कस्मै देवाय हविषा विधेम॥ ४ ॥

अ. अग्रे कः समवर्तत ?

आ. ‘य आत्मदा बलदा यस्य’ इत्यत्र य इति पदस्य अर्थ कः ?

इ. इमाः प्रदिशः प्रजापतेः किम् ?

ई. देवानाम् असुः कः समवर्तत ?

उ. सः प्रजापतिः एकः अद्वितीयः अन्यत् किं भवति ?

----

12. **अधोलिखितेषु प्रश्नेषु केषाञ्चित् पञ्चानाम् उत्तरं 25-30 शब्दैः उत्तरत-** $2 \times 5 = 10$

अ. विष्णोः शिवस्य च पूजार्थं कियद् द्रव्यं विनियुयोज?

आ. मनसि ऋचः साम यजूंषि कथमिव प्रतिष्ठिताः ?

इ. शकुन्तलायाः सख्योः नाम किम् ?

ई. धाराराज्ये किं नाम राजा प्रजाः पर्यपालयत् ?

उ. भ्राता दायभागनिमित्तेन किं न कुर्यात् ?

ऊ. चन्द्रापीडस्य आचार्यस्य नाम किम् ?

----

13. **अधोलिखितेषु प्रश्नेषु केषाञ्चित् पञ्चानाम् उत्तरं 50-60 शब्दैः उत्तरत-** $3 \times 5 = 15$

अ. वीरवरस्य त्यागविषये संस्कृतगिरा वर्णयत ।

आ. शिवसङ्कल्पसूक्तस्य कः ऋषिः, का देवता, किं छन्दश्च ?

इ. अर्थो हि कन्या.......इवान्तरात्मा । श्लोकं पूरयित्वा भावं विशदयत ।

ई. सांमनस्यसूक्तस्य कः ऋषिः, का देवता, किं छन्दश्च ?

उ. मन्दाक्रान्तावृत्तस्य सोदाहरणं लक्षणं लिखत् ।

ऊ. सांख्यदर्शनस्य सृष्टिप्रक्रियाविषयं श्लोकमाध्यमेन स्पष्टयत ।

----

14. अधोलिखितेषु प्रश्नेषु प्रश्नद्वयं 120-150 शब्दैः उत्तरत- $5 \times 2 = 10$

अ. वीरवरस्य राजभक्तिविषये संस्कृतगिरा विशदयत ।

आ. वेदान्तदर्शनस्य मोक्षविषयं संस्कृतभाषया लिखत ।

इ. अभिज्ञानशाकुन्तलस्य चतुर्थाङ्कस्य कथासारांशं सरलसंस्कृतभाषया स्वकीयैः वाक्यैः विशदयत ।